

มุมมองจากมิตร : ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณที่รู้จัก*

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

รองศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ อุณ โณ คณบดีคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ กิรตยาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รองศาสตราจารย์สุมิตร
ปิติพัฒน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นลินี ดันธุนิตย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุคนธ์แคน วิสุทธิลักษณ์ ท่านผู้มีเกียรติ ที่
เคารพ

ผมรู้สึกเป็นเกียรติและมีความยินดีที่ได้รับเชิญจากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้มาร่วมการสนทนาในวันนี้ ในโอกาสที่ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ ได้รับ
การยกย่องเป็นกิตติยาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผมรู้จักท่านอาจารย์เสมอชัยครั้งแรกในฤดูร้อน พ.ศ. 2528 คือกว่า 30 ปีมาแล้ว รู้จักที่มหาวิทยาลัย
มิชิแกน เมือง Ann Arbor ประเทศสหรัฐอเมริกา ท่านอาจารย์เสมอชัยเป็นนักศึกษาปริญญาเอกมานุษยวิทยา ผม
เป็น Scholar in Residence ศูนย์ศึกษาเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ของมหาวิทยาลัย ภาพที่จำได้ติดตาคือ
ท่านอาจารย์เสมอชัยเป็นเด็กหนุ่ม ท่าทางมุ่งมั่น หอบหนังสือใส่เป้ เดินเร็ว จี๋จรรย์ยาน แวะมาคุยกับผมกับคุณ
จรรยาที่อพตเมนต์ที่เราพัก เอาการเอางานและสนใจวิชาการมาก คุยเรื่องวิชาการกัน แล้วก็รีบกลับไป ไม่ได้
เสียเวลาเรื่องอื่น ผมจำได้เช่นนั้น และเดี๋ยวนี้ เมื่อมาแลกเปลี่ยนกับคุณจรรยา เธอก็จำท่านอาจารย์เสมอชัยได้
รู้สึกเช่นเดียวกัน คุณจรรยากับผมอยู่ที่มหาวิทยาลัยมิชิแกนเพียงหน้าร้อนเดียวประมาณ 2 เดือน เราไม่ได้มี
โอกาสแลกเปลี่ยน รู้จักท่านอาจารย์เสมอชัยสนิทมากนัก เพียงจำได้ว่านักศึกษาไทยผู้นี้เป็นนักอ่านนักค้นคว้า
เอาจริงเอาจัง คงจะเป็นนักวิชาการมีผลงานสำคัญในอนาคต

ผมจะบรรยายต่อโดยขออนุญาตเปลี่ยนเรื่อง มาเล่าถึงท่านอาจารย์เสมอชัยที่รู้จักในด้านวิชาการ จากวัน
นั้นมาถึงวันนี้ แล้วจึงจะขอล้อมกลับมาเล่าถึงท่านอาจารย์เสมอชัยที่รู้จักเป็นส่วนตัว หลังจากที่ได้พบครั้งแรกนั้น

ผมรู้สึกว่าเป็นเรื่องพิเศษที่เราจะรู้จักนักวิชาการคนหนึ่ง และงานวิชาการของเขา ตั้งแต่เขาเป็นนักศึกษา
ปริญญาโท ปริญญาเอก จนถึงเขาเป็นศาสตราจารย์ เป็นเวลาเกือบ 35 ปีติดต่อกัน แม้ว่าจะไม่ได้เข้าในงานวิจัย
ของเขาสักมากนัก สำหรับผมนี้ก็ได้ไม่กี่ท่าน ในสาขามานุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่นึกได้และสนิท

* บทอภิปรายในการเสวนาทางวิชาการ “นานาสาระ : - จิปาถะความรู้ : เสวนาวิชาการเพื่อร่วมแสดงมุติฐานใจในโอกาสที่ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย
พูลสุวรรณ ได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติในฐานะกิตติยาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” วันจันทร์ที่ 12 พฤศจิกายน 2561 เวลา 09.30 – 16.30 น. ณ ห้อง
ประชุมริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุจิต บุญบงการ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อนันท์ กาญจนพันธุ์ ศาสตราจารย์ ดร.อรรถจักร์ และศาสตราจารย์เกียรติคุณสายชล สัตยานุรักษ์ พลตรี ศาสตราจารย์ ดร.สรศักดิ์ ชูสวัสดิ์ ศาสตราจารย์ ดร.พรรณี บัวเล็ก ท่านหนึ่งเป็นรุ่นพี่ของผมที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ท่านมีอาวุโสสูงมาก ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.เจียน ชีระวิทย์ ท่านหนึ่งเพื่อนรักยิ่งของผม ตลอดชีวิต ท่านจากไปแล้ว ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต ชีระเวทิน กิรตยาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณจึงอยู่ในฐานะพิเศษสำหรับผม นับแต่ที่ผมได้รู้จักกับท่าน ผมได้ติดตามงานวิชาการของท่านเรื่อยมา แม้ไม่ได้เข้าใจบางส่วนมากนัก และที่สำคัญผม โชคดีได้มาสนิทกับท่านในช่วง 3-5 ปีหลังมานี้

งานวิจัยของศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย จากช่วงที่ทำปริญญาเอกมาจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยงาน 3 กลุ่ม ปรากฏต่อวงวิชาการและสาธารณะ ทอยเรียงกันมาตามลำดับเวลา คือ 1) พันธุศาสตร์ชนชาติไท 2) สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทเปรียบเทียบ และ 3) ประวัติศาสตร์ศิลปะพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยและประเทศพม่า เมื่อท่านอาจารย์ ดร.เสมอชัยได้รับรางวัลเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ใน พ.ศ. 2558 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยระบุยกย่องท่านว่า มีคุณูปการทางวิชาการ 3 ด้าน 1) ด้านมานุษยวิทยาพันธุศาสตร์ มีผลงานศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของความผิดปกติทางพันธุกรรมของเม็ดเลือดแดง ในประชากรพื้นเมืองของเอเชียอาคเนย์ และการสืบประวัติการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในภูมิภาคดังกล่าวด้วยวิธีการทางพันธุศาสตร์ 2) ด้านชาติพันธุ์ศึกษา บุกเบิกงานภาคสนามด้านการศึกษากลุ่มคนพูดภาษาตระกูลไท ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ตอนบนและจีนตอนใต้ 3) ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ มีผลงานบุกเบิกด้านการทำความเข้าใจจิตรกรรมพุทธศาสนาของพม่าและไทย ในมิติสัญลักษณ์นิยมและประติมานวิทยา (วิชาการทำความเข้าใจภาพหรือ Image) ผมเห็นด้วยกับการแบ่งงานวิจัยของท่านอาจารย์เสมอชัย ออกเป็น 3 สาขาวิชา แบบที่ สกว. กล่าวยกย่อง นี่เป็นการแบ่งในลักษณะเดียวกันกับที่ผมระบุเป็น 3 กลุ่มงาน เพียงแต่สกว. กล่าวเป็นสาขาวิชา ส่วนผมให้รายละเอียด ว่าทุกกลุ่มงานว่าด้วยชนชาติไทและชนชาติข้างเคียง

ต่อไปนี้ผมขออนุญาตให้รายละเอียดคุณูปการในแต่ละกลุ่มงาน และความเชื่อมโยงกันของคุณูปการทั้ง 3 ส่วน

พันธุศาสตร์ชนชาติไท : ท่านอาจารย์เสมอชัยเป็นนักวิชาการไทยคนแรกๆ ที่ค้นคว้าเรื่องระยะใกล้ไกลทางพันธุศาสตร์ (genetic distance) โดยวิธีตรวจจากเลือดและจาก DNA ระหว่างคนไทยประเทศไทยกับชนชาติอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีนตอนใต้ พบว่าคนไทยใกล้ชิดมากในทางพันธุกรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมร (เสมอชัย พูลสุวรรณ “บรรพบุรุษของไทยมาจากไหน : การวิเคราะห์และตีความจากหลักฐานใหม่ทาง

พันธุศาสตร์” วารสารธรรมชาติ ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2537) และอาจใกล้ชิดด้วยกับชาวจ้วงในมณฑลกวางสี (Patcharee Lertrit, Samerchai Poolsuwan, Rachanie Thosarat, Thitima Sanpachudayan, Hathaichanoke Boonyarit, Chatchai Chinpaisal, and Bhoom Suktitipat, “Genetic History of Southeast Asian Populations as Revealed by Ancient and Modern Human Mitochondrial DNA Analysis,” **American Journal of Physical Anthropology, 2008**)

สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทเปรียบเทียบ : งานวิจัยชุดนี้ ส่วนใหญ่ท่านอาจารย์เสมอชัยทำร่วมกับ รศ.สุมิตร ปิติพัฒน์ และนักวิชาการรุ่นน้อง โดยเฉพาะ ผศ. ดร.ยุกติ มุกดาวิจิตร ผศ.ดร.ดำรงพล อินทร์จันทร์ ผศ.ดร. พิเชฐ สายพันธุ์ ผศ.สุคนธ์ วิสุทธีลักษณ์ เป็นชุดงานวิจัยชิ้นเอก ของกลุ่มนักวิชาการคณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำติดต่อกันหลายปีในช่วงทศวรรษ 2540 ได้รับทุนสนับสนุนจาก สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะนักวิจัยทำงานวิจัยในสนามในรัฐฉานของพม่า ในภาคเหนือของเวียดนาม มณฑลยูนนาน กวางสี กุ้ยโจว ไหหลำ ของจีน อัสสัมของอินเดีย เป็นงานวิจัยบุกเบิก นักวิจัยมานุษยวิทยาชาวไทยทำงานวิจัยเป็นคณะ ณ สนามนอกเขตแดนประเทศไทย เป็นกลุ่มแรกๆ สนามวิจัยหลายแห่งเดินทางไปถึงได้ยากลำบาก เช่นชุมชนชาวหลีในมณฑลไหหลำ ชุมชนชาวตั้งในมณฑลกุ้ยโจว คุณูปการสำคัญคือคณะนักวิจัยชุดนี้ตั้งปัญหาวิจัยว่า อยากทราบชีวิตการทำมาหากิน โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมความเชื่อ ของชนชาติไท คำถามวิจัยกลุ่มนี้เป็นคำถามพื้นฐานของสังคมศาสตร์แห่งชนชาติไท คือการพยายามทำความเข้าใจชนชาติไทอย่างเป็นวิชาการ ไม่คิดใจวนเวียนเฉพาะเพียงคำถามเดิมที่ว่าคนไทยมาจากไหน ? นอกจากนั้น คณะนักวิจัยสนใจสังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทกลุ่มต่างๆ นี้ โดยเปรียบเทียบ อีกด้วย เป็นความสนใจที่จะช่วยทำให้เข้าใจแก่นแห่งสังคมและวัฒนธรรมไท สามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ชนชาติไทโดยรวม และการเพิ่มและปรับทฤษฎีนั้นๆ เพื่อการทำความเข้าใจเฉพาะสำหรับแต่ละกลุ่มในชนชาติไทด้วย

ผมได้อ่านงานวิจัยชิ้นต่างๆ ของคณะนักวิจัยแห่งคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มีความประทับใจมากกับปัญหาวิจัย กับวิธีวิจัยแบบเปรียบเทียบ โครงสร้างสังคมและกระบวนการเปลี่ยนแปลง และประทับใจกับการดำเนินการวิจัยที่ลึกซึ้งและประณีต ใช้ทั้งวิธีวิจัย การสังเกตในสนาม สัมภาษณ์ทั้งชาวบ้านและนักวิชาการ อ่านเอกสารและหนังสือประวัติศาสตร์ อ่านในหลายภาษา ไทยประเทศไทย ไทถิ่น อังกฤษ ฝรั่งเศส จีน ข้อค้นพบสำคัญที่ผมประมวลได้คือ 1) ชนเผ่าทางใต้ของจีนที่ชาวฮั่นทางเหนือเรียกว่าชาวเยว่หรือเยว่ มีอัตลักษณ์ต่างจากชาวฮั่นทางเหนือ และในหมู่ชาวเยว่นี้ ชนเผ่าไทเป็นกลุ่มที่สำคัญ ชนเผ่าไทอาศัยกระจายในพื้นที่กว้างจากกวางสีถึงกุ้ยโจว และยูนนาน พม่า และอัสสัมในอินเดีย จากกุ้ยโจวลงใต้มาถึงไหหลำและไทยประเทศไทย

ความจริงนี้เราก็อทราบกันอยู่บ้าง แต่ทว่างานวิจัยจำนวนมากของคณะของท่านอาจารย์สุมิตรและท่านอาจารย์เสมอชัย ยืนยันข้อเท็จจริงนี้ จากการเดินทางไปถึงพื้นที่ในงานสนาม และจากการค้นคว้าเอกสารประวัติศาสตร์ งานของท่านอาจารย์สุมิตรและท่านอาจารย์เสมอชัย ว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมชนเผ่าและชนชาติไทพิมพ์เป็นหนังสือฉบับ 10 เล่ม เล่มสำคัญเช่น คนไทและเครือญาติในมณฑลไหล่ล่า ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน (2542) “ไท” และ “จ้วง” ในมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน บทวิเคราะห์จากข้อมูลภาคสนาม (2543) คนไตและลาจีในภาคเหนือของเวียดนาม (2544) คนไตในชื่อเหมา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ประวัติศาสตร์การเมือง สังคมและวัฒนธรรม (2546) ผมสรุปคุณภาพการของท่านอาจารย์ทั้งสอง ข้อนี้ คือท่านบอกเราว่า จีนตอนใต้กับเอเชียอาคเนย์คือเขตวัฒนธรรมเดียวกัน และชนชาติสำคัญที่โยง 2 เขตนี้เข้าด้วยกันคือชนชาติไท 2) ชนชาติไทมีอัตลักษณ์ต่างจากชนชาติอื่น ข้อเท็จจริงที่ว่า ทำมาหากินโดยทำนาปลูกข้าว อาศัยในเรือนยกพื้นได้ดูสูง นั้น เป็นที่ทราบกันมาก่อนแล้ว แต่ที่คณะวิจัยนี้มานั้นอัตลักษณ์ชัดเจน ว่าปรากฏเป็นแกนหลักอีก 2 ข้อสำคัญในทุกชนเผ่าไท-ชนชาติไท คือ ก) ฐานะที่สูงและความสำคัญของผู้หญิงและความเป็นเสรีของผู้หญิง ในครอบครัวและสังคม ในการประกอบพิธีกรรมและในการทำมาหากิน สตรีชาวไทเลือกคู่ได้อย่างเสรี และในกลุ่มชาวไทหลายกลุ่มสตรีอาจนำสามีเข้ามาอยู่ในครอบครัว หรือหากจะต้องไปอยู่ในครอบครัวสามีก็อาจประวิงเวลาได้นานเป็นปี เช่นจนถึงเมื่อมีบุตร ข) ความเชื่อเรื่องขวัญ เชื่อว่าทุกสิ่ง คน สัตว์ พืช สิ่งของ มีขวัญ คนเราเมื่อตาย ขวัญกลุ่มหนึ่งจะขึ้นไปเมืองฟ้า อีกกลุ่มหนึ่งจะอยู่กับครอบครัว ผมคิดว่าความเชื่อเรื่องขวัญนี้มีละเอียดยพิเศษเฉพาะในกลุ่มชนชาติไท ชนชาติอื่นไม่มีอย่างนี้ และเรื่องพิธีฮ้องขวัญหรือเรียกขวัญ เป็นพิธีกรรมที่แสดงความสำคัญของความเป็นชุมชน ที่มีอยู่สูงมาก ในชนเผ่าไท-ชนชาติไท ทุกกลุ่ม

ในเรื่องคุณภาพการการค้นคว้าสังคมและวัฒนธรรมไทเปรียบเทียบของท่านอาจารย์สุมิตรและท่านอาจารย์เสมอชัยนี้ ผมไม่อาจละเว้นที่จะแสดงความประทับใจและความรู้สึกปลื้มใจไปด้วยกับท่านอาจารย์ทั้งสอง อีกข้อหนึ่ง คือคณะศิษย์ของท่านอาจารย์ทั้งสอง ได้สืบทอดและสืบสานการค้นคว้าในเรื่องนี้อย่างมุ่งมั่นและลึกซึ้ง ต่อเนื่อง ขำรุ่นอายุ คือ ผศ. ดร.ยุกติ และ ผศ.ดร. พิเชฐ ว่าด้วยชนชาติไทดำ ผศ.ดร. ดำรงพลว่าด้วยไทอาหมและจ้วง ผศ.สุคนธ์ว่าด้วยไทอาหม

ประวัติศาสตร์ศิลปะพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยและประเทศพม่า : ในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ท่านอาจารย์เสมอชัยได้เริ่มค้นคว้าเรื่องศาสนาพุทธ จากหลักฐานข้อมูลทางศิลปะ โดยเฉพาะจากจิตรกรรมฝาผนังในวัด ที่ตั้งของวัดและการจัดวางอาคารในเขตวัด เริ่มจากงานวิจัยประวัติศาสตร์ศิลปะศาสนาพุทธในประเทศไทย มีงานสำคัญคือ **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24 (2539)** ศึกษาการจัดวางอาคารและจิตรกรรมฝาผนังวัดสุทัศนเทพวราราม และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ท่านอาจารย์

เสมอชัยศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะพุทธศาสนาอย่างเข้มข้น เต็มที่ และสุดท้ายพัฒนาเป็นชุดโครงการในช่วงทศวรรษ 2550 จนถึงปัจจุบัน ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย งานวิจัยขยายขอบเขตทางพื้นที่ รวมประวัติศาสตร์ศาสนาพุทธในไทใหญ่ประเทศพม่า และประวัติศาสตร์ศิลปะพุทธศาสนาที่กลุ่มเจดีย์พุทธเมืองพุกาม ในช่วงทศวรรษ 2550 อาจารย์เสมอชัยพิมพ์บทความวิชาการว่าด้วยความหมายของจิตรกรรมฝาผนังภายในห้องในเจดีย์พุทธที่เมืองพุกามเป็นภาษาอังกฤษ ในวารสารที่มีชื่อเสียงมากของโลกติดต่อกัน เช่น *Artibus Asiae* ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ Rietberg เมืองซูริก เล่มที่ 72 ฉบับที่ 2 ค.ศ. 2012, *Journal of Burma Studies* เล่มที่ 19 ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2015, *Artibus Asiae* เล่มที่ 76 ฉบับที่ 1 มกราคม 2016, *Journal of the Royal Asiatic Society* เล่มที่ 37 ส่วนที่ 2 เมษายน 2017 ที่เป็นภาษาไทยในทศวรรษ 2540 มีหนังสือวิทยาศาสตร์กับความจริงในวัฒนธรรมไทย (2544) งานชิ้นนี้แสดงความสืบเนื่องของผลงานวิจัย 3 ด้านของท่านอาจารย์เสมอชัย ในแง่ที่ผมชอบหนังสือเล่มนี้มากเป็นพิเศษ ซึ่งผมจะขออธิบายเพิ่มอีกภายหลัง อีกเล่มหนึ่ง **รัฐฉาน (เมืองไต พลวัตชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย (2552)** ก็แสดงความต่อเนื่องและความเกี่ยวเนื่องของความสนใจของท่านอาจารย์ จากสังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทมาสู่ศาสนาพุทธ มาถึงกลางและปลายทศวรรษ 2550 ท่านอาจารย์เสมอชัยทำวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ศิลปะพุทธศาสนาเถรวาท ที่เมืองพุกามเต็มตัว และศึกษาความสัมพันธ์ของพุทธศาสนาและพุทธศิลป์ระหว่าง พม่า กับไทย และศรีลังกา ปรากฏเป็นหนังสือ **จิตรกรรมพุทธศาสนาสมัยพุกาม เล่มที่ 1 และ 2 (2558)**

ผมคิดตอบคำถามว่า งานวิชาการ 3 ส่วนของท่านอาจารย์เสมอชัย ต่อเนื่อง เกี่ยวข้อง กันอย่างไร ? คำตอบของผมคือ ต่างว่าด้วยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไทย แม้จะว่าด้วยวัฒนธรรมไทยประเทศไทย ก็ควรจะต้องทราบว่าคนไทยประเทศไทยมีเชื้อสายมาอย่างไร บรรพบุรุษมีประวัติมาอย่างไร ทั้งประวัติเชื้อสาย และประวัติวัฒนธรรม ด้านวัฒนธรรมสำคัญที่สุดและเป็นแกนกลาง แต่เราก็อยากทราบด้านเชื้อสายด้วย ท่านอาจารย์เสมอชัยสนใจครบทั้ง 2 ด้าน พันธุศาสตร์ชนชาติไท และสังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทเปรียบเทียบ และโดยที่ความสนใจทางวิชาการของท่านอาจารย์เสมอชัยรวมศูนย์ที่วัฒนธรรมไทยประเทศไทย ท่านจึงเต็มเต็ม มีด้านที่สาม ซึ่งที่จริงคือส่วนเพิ่มของด้านที่สอง คือศาสนาพุทธเถรวาท เป็นส่วนของวัฒนธรรมประเทศไทยที่เต็มรับเข้ามาทีหลังในประวัติศาสตร์ เข้ากันได้กับวัฒนธรรมไทเดิมอย่างดี และในปัจจุบัน ถือว่า เป็นส่วนสำคัญ แยกออกไม่ได้จากวัฒนธรรมไทยประเทศไทย ในระยะหลังท่านอาจารย์เสมอชัยให้ความสำคัญเต็มที่กับส่วนนี้

คุณูปการทางวิชาการของท่านอาจารย์เสมอชัยในส่วนนี้ ประวัติศาสตร์ศิลปะพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยและประเทศพม่า เป็นอย่างไร ? ในความคิดของผมมีอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) จากการศึกษา

ประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่ตั้งของวัดสุทัศน์และวัดพระเชตุพนกลางเมืองหลวงกรุงเทพ การจัดวางอาคารในเขตพุทธาวาสทั้งสอง การประดิษฐานพระพุทธรูปประธานและพระพุทธรูปอื่น จิตรกรรมฝาผนังว่าด้วยจักรวาลและพุทธประวัติ เป็นการเสนอภาพจำลองว่า วัดทั้งสองเป็นศูนย์กลางของจักรวาลและเป็นศูนย์กลางโลกพุทธศาสนา เป็นการประกาศว่า ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของศาสนาพุทธ เป็นคติในลักษณะเดียวกันกับเขตพุทธเจดีย์และจิตรกรรมในอาคารเจดีย์ที่พุททามเมืองหลวงของอาณาจักรพม่า สมัยพระเจ้าอโนรธา (Anawrahta ครองราชย์ ค.ศ. 1044-77) คริสต์ศตวรรษที่ 11 หรือเมืองพระนคร อาณาจักรเขมรสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (Jayavarman VII ครองราชย์ ค.ศ. 1181 – 1218) คริสต์ศตวรรษที่ 12 – 13 นับถือศาสนาพุทธ การสามารถประดิษฐานสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ คือวัด เจดีย์ และพระพุทธรูปประธาน และการแสดงภาพวาดบนผนังอาคารสำคัญ กลางพระนครหลวง ที่ซึ่งผู้คนทั่วไปแวะมาเยือนและประกอบพิธีกรรม ย่อมแสดงถึงการรับคำสอนศาสนาพุทธเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมของสังคม 2) จิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์และวิหารพุทธในประเทศไทย แสดงถึงการรับนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท คือนิยมเสนอภาพพุทธประวัติของพระโคตมพุทธเจ้า สิทธัตถะ โคตมะ (Gautama Buddha) พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ยึดถือพระไตรปิฎกและคัมภีร์ภาษาบาลี มากกว่าเสนอภาพพระพุทธรูปองค์อื่นๆ หรือพระโพธิสัตว์องค์ต่างๆ ซึ่งมีกล่าวถึงละเอียดในคัมภีร์ฝ่ายมหายานในคัมภีร์ภาษาสันสกฤตหรือคัมภีร์อื่น ในคุณูปการข้อนี้ ท่านอาจารย์เสมอชัยเห็นว่า พุทธศิลป์ในประเทศไทย มีความสอดคล้องระหว่างการเสนอประวัติพระโคตมพุทธเจ้า บนภาพจิตรกรรมในอาคารวัดต่างๆ ในประเทศไทย กับประวัติที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์คลาสสิกภาษาบาลี ในขณะที่ในพม่าและกัมพูชามีอิทธิพลของนิกายมหายานในพุทธศิลป์อยู่ด้วย

ในเรื่องความเชื่อและศาสนากับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไทยนี้ ผมมีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือวัฒนธรรมไทยประเทศไทยนั้นมีทั้งส่วนความเชื่อในบรรพบุรุษและธรรมชาติ เชื่อว่ามีวิญญาณ (animism) และส่วนความเชื่อศาสนาพุทธ ส่วนความเชื่อวิญญาณนิยมนั้นมีมาเดิมในชนเผ่าไททุกกลุ่ม ส่วนความเชื่อศาสนาพุทธชนชาติไทสาขาตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งไทยประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งรับมาภายหลัง แต่ก็นานนับเกือบสี่สหัสวรรษ 1,000 ปีแล้ว ทั้งสองส่วนของความเชื่อที่อยู่ร่วมกัน ผสานกันอย่างดี จะเข้าใจวัฒนธรรมไทยประเทศไทยจะต้องเข้าใจทั้งสองส่วน ท่านอาจารย์เสมอชัยพยายามเข้าใจส่วนศาสนาพุทธโดยเฉพาะในวัฒนธรรมไทยประเทศไทย และท่านยังพยายามเข้าใจศาสนาพุทธในกลุ่มชนชาติไทในประเทศพม่าคือกลุ่มชาวไทจานด้วย ท่านศึกษาประวัติและงานของครูบาบุญชุ่ม ญาณสังวโร (2508 -) อย่างละเอียด ผมขอตั้งข้อสังเกต คือผมคิดว่า ท่านอาจารย์เสมอชัยเห็นว่าศาสนาพุทธกับวัฒนธรรมไท เป็นเรื่องใกล้เคียงกันมาก และยิ่งไปในวันข้างหน้า จะเข้าใจวัฒนธรรมไท-ไทย ไม่ว่าในชนชาติไทกลุ่มไหน ควรต้องเข้าใจศาสนาพุทธให้มากขึ้น ณ ตรงนี้ ผมตั้งใจ

มากที่จะมีข้อสังเกตที่ว่า วัฒนธรรมไทยประเทศไทยมีสองส่วน คือส่วนความเชื่อในบรรพบุรุษและธรรมชาติ และส่วนความเชื่อศาสนาพุทธ เพราะผมอยากเสนอความคิดของผมเป็นคู่ขนานไว้ คือแม้เราจะศึกษาและทำความเข้าใจศาสนาพุทธเพิ่มขึ้น ขอเราย่ำแย่เลยการศึกษาและการทำความเข้าใจส่วนของความเชื่อและศาสนาของวัฒนธรรมไท-ไทย ซึ่งยังมีการศึกษากันน้อย คือส่วนความเชื่อในบรรพบุรุษและธรรมชาติ ส่วนนี้น่าจะทำให้เราเข้าใจความสำคัญของผู้หญิง ความเข้มข้นของความเป็นครอบครัวและชุมชน ในวัฒนธรรมของเรา ท่านอาจารย์เสมอชัยศึกษาเรื่องนี้อยู่แล้ว ร่วมกับท่านอาจารย์สุมิตร และท่านอาจารย์สุมิตรได้ศึกษาละเอียดต่อมาปรากฏเป็นหนังสือเล่มสำคัญ สุมิตร ปิติพัฒน์ ศาสนาและความเชื่อไทดำในลุ่มสองจุไท สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม (2545)

ผมขอกลับมาเล่าถึงท่านอาจารย์เสมอชัยที่รู้จักเป็นส่วนตัว หลังจากที่ได้พบครั้งแรกใน พ.ศ. 2528

ความประทับใจของผมคือ ท่านอาจารย์เสมอชัยเป็นนักวิชาการรุ่นน้องที่ติดต่อกับผมสม่ำเสมอ เป็นอย่างยิ่ง ตลอดเวลากว่า 30 ปี และอาจารย์เสมอชัยกับผมก็สนิทกันมากขึ้นเป็นลำดับ ผมอยากขอเล่าถึงความสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นธรรมชาตินี้ โดยแบ่งเป็น 3 ช่วง คือทศวรรษ 2530 2540 และ 2550

ในช่วงทศวรรษ 2530 ผมจำอะไรไม่ได้มาก คิดว่าอาจได้พบท่านอาจารย์เสมอชัย นานๆ ครั้งหนึ่ง ผ่านทาง รศ.ดร.ตรีศิลป์ บุญจรรย์ อาจารย์สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพราะเราต่างสนิทกับท่านอาจารย์ตรีศิลป์ ซึ่งจบมาจากมหาวิทยาลัยมิชิแกน ผมได้ทราบแล้วในช่วงนั้นว่าท่านอาจารย์เสมอชัยจบปริญญาเอกด้านมานุษยวิทยากายภาพ ท่านค้นคว้าเรื่องความสัมพันธ์ใกล้ไกลทางเชื้อสาย (genetic distance) ท่านเขียนบทความที่บุกเบิก มีชื่อเสียง ชื่อ “วิวัฒนาการของฮิโมโกลบินอี และเบต้าธาลัสซีเมีย กับปัญหาเรื่องถิ่นกำเนิดของคนไทย” ลงพิมพ์ใน สารคดีราช 44 (6) และ 44 (7) 2535) ในช่วงนั้นผมได้รู้จักกับท่านอาจารย์สุมิตร ปิติพัฒน์แล้ว และผ่านทางท่านอาจารย์สุมิตร ผมคงได้พบกับท่านอาจารย์เสมอชัยบ้างด้วย

ช่วงทศวรรษ 2540 ผมพบท่านอาจารย์เสมอชัยบ่อยขึ้น คิดว่าพบแทบจะทุกปีที่บ้านท่านอาจารย์สุมิตร ท่านอาจารย์สุมิตรชวนนักวิชาการที่ท่านสนิทไปในโอกาสวันเกิดท่าน ท่านกรุณาเลี้ยงข้าวอร่อยๆ บ้านท่านอยู่ซอยอารีสัมพันธ์ บ้านผมอยู่ถนนเศรษฐศิริ ใกล้กันมาก ในช่วงทศวรรษ 2540 นั้น ผมเชิญท่านอาจารย์สุมิตรและท่านอาจารย์เสมอชัยมาร่วมเป็นนักวิจัยในโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ภาษา และเชื้อสายของชนชาติไท” เราช่วยกันเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย เสนอต่อสกว. ในพ.ศ. 2546 โครงการประกอบด้วยนักวิชาการประมาณ 10 คน จากหลายสาขาวิชา การขอทุนครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ในช่วงนั้น ผมไปเยี่ยมท่านอาจารย์เสมอชัยที่บ้าน ไปกับศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธุ์ และคุณพรพิไล เลิศวิชา จำได้ว่าคุยกันเรื่องชน

ชาติไท บรรยากาศร่มรื่นมาก ผมบอกว่าอยากมาอีก แต่ผมไม่ได้ทำ จนมาถึงปีนี้ กว่า 10 ปีต่อมา ผมถึงได้ไปเป็นครั้งที่สอง ในช่วงทศวรรษ 2540 นั้น ท่านอาจารย์เสมอชัยมาบ้านผมด้วย มากกว่าหนึ่งครั้ง ครั้งหนึ่งเราเลี้ยงอาหาร คุณจรรยาจำได้ว่าท่านอาจารย์เสมอชัยชอบแกงเขียวหวานเนื้อ ดูเหมือนว่าเราสัญญากับเธอว่าจะทำให้เธอทานอีก แต่ก็ไม่ได้ทำ จนกระทั่งอีกกว่า 10 ปี คือปีนี้ ท่านอาจารย์เสมอชัยบางครั้งแวะเอาขนมมาให้เราตอนปีใหม่บางปีด้วย ผมคิดว่าเธอมีน้ำใจมาก

ในทศวรรษ 2550 ท่านอาจารย์เสมอชัยกับผมพบกัน 3-4 เดือนครั้งหนึ่งในช่วงประมาณ 3 ปีหลังมานี้ เป็นการพบในการประชุมวิชาการระหว่างเมธีวิจัยอาวุโสสกว. ฝ่ายวิชาการสกว. สนับสนุนการจัดประชุมนี้ ในช่วงกลางทศวรรษท่านอาจารย์เสมอชัยกรุณาเชิญผมเป็นกรรมการวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ของผศ.ดร.ดำรงพล อินทร์จันทร์ ซึ่งท่านอาจารย์เสมอชัยเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “นุง ในจินตนาการ : ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม” (2556) เป็นโอกาสได้พบทั้งท่านอาจารย์เสมอชัยและอาจารย์ดำรงพล ใน พ.ศ. 2556 ผมอายุ 72 ปี ผมจัดทำหนังสือชุดด้วยรัก ท่านอาจารย์เสมอชัยกรุณาเขียนบทความให้ ชื่อบทความ “สัญลักษณ์ รอยพระพุทธบาท และ ดอกบัวบาน ในจิตรกรรมสมัยพุทธกาล” ในหนังสือ ด้วยรัก เล่มที่ 8 ศาสนาและความเชื่อกับสังคม (2556) ในโอกาสเดียวกันนี้เธอได้สมทบเงินสนับสนุนการจัดแสดงละคร “เพื่อชาติ เพื่อ humanity” ของคณะนักศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง และกรุณาเข้าชมละครในวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2556 ที่โรงละครสโตน พันธุมโกมล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในปีนี้ พ.ศ. 2561 คุณจรรยาและผมได้ไปเยี่ยมท่านอาจารย์เสมอชัยที่บ้านอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันศุกร์ที่ 20 กรกฎาคม หลังจากสัญญากับเธอมากกว่า 10 ปี เราได้ทำแกงเขียวหวาน ไปฝากเธอด้วย ท่านอาจารย์เสมอชัยกรุณาเลี้ยงข้าวกลางวันเรา มีอาหารเต็มโต๊ะ อร่อยๆ ทั้งนั้น เราได้พบคุณพี่และพี่เขยท่านอาจารย์ คุณแม่ท่านอาจารย์ บรรยากาศและสภาพแวดล้อมของบ้านร่มรื่นมากกว่าเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ยิ่งขึ้นไปอีก หลังจากอาหารกลางวัน ท่านอาจารย์เสมอชัยพาเรานั่งรถท่าน ท่านขับรถเอง ออกไปชมบริเวณรอบ รวมทั้งวัดในแถบนั้นด้วย บริเวณรอบเป็นสวนผลไม้ ผมคงลืมบอกท่านทั้งหลายไป หรือบางท่านอาจทราบแล้ว บ้านท่านอาจารย์อยู่ที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เราารู้สึกชื่นใจและมีความสุข ผมคิดในใจว่าอยากจะกลับไปอีก และอยากจะพานักศึกษาและนักวิชาการรุ่นน้อง ไปด้วย

ผมคงไม่ต้องบรรยายคุณสมบัติของท่านอาจารย์เสมอชัย ท่านทั้งหลายอนุมานได้จากที่ผมเล่ามาถึงท่านอาจารย์เสมอชัยที่ผมรู้จักในความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนตัว อย่างไรก็ตาม มีคุณสมบัติของท่านอาจารย์เสมอชัยข้อหนึ่งที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ คือท่านอาจารย์ประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนาพุทธ มีความบริสุทธิ์และความครบถ้วน

ทุกอย่าง ผมคิดว่าผมสัมผัสได้ ผมได้อ่านพบว่าในการมอบรางวัลตำแหน่งกียรตยาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ท่านรองศาสตราจารย์ เกศินี วิฑูรชาติ อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวว่า นอกจากความโดดเด่นทางวิชาการแล้ว ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย เป็นแบบอย่างที่ดีของการดำเนินชีวิต จากการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้ โดยการดำเนินชีวิตด้วยสติ และ สมาธิ

ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณที่ผมรู้จัก เป็นนักวิชาการผู้มีความรู้เป็นเลิศ และเป็นผู้มีคุณธรรม บริสุทธิ์ตามคำสอนพุทธศาสนา
